

קדושת המקדש והארץ עבר הירדן וסוריא

הרב יהושע יגל

קדושת המקדש והארץ

קדושת א"י לאחר החורבן - הן הקדושה הראשונה שע"י יהושע, הן הקדושה השנייה של עולי בבל והן קדושת המקדש לאחר החורבן - נידונות בכמה מקומות בש"ס: במס' מגילה (י, א), בחגיגה (ג, ב), בשבועות (טז, א) ובעוד מקומות. חידוש גדול מצאנו בהכרעת הרמב"ם דלא בחדא מחתא מחתינהו. כך כותב הרמב"ם בפ"ו מהל' בית הבחירה הל' טו:

לפיכך מקריבין הקרבנות כולן אע"פ שאין שם בית בנוי, ואוכלין קדשי קדשים בכל העזרה אע"פ שהיא חריבה ואינה מוקפת במחיצה, ואוכלין קדשים קלים ומעשר שני בכל ירושלים אע"פ שאין שם חומות, שהקדושה הראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא.

בהל' טז ממשיך הרמב"ם:

ולמה אני אומר במקדש וירושלים קדושה ראשונה קדשה לעתיד לבוא, ובקדושת שאר א"י לענין שביעית ומעשרות וכיוצא בהן לא קדשה לעתיד לבוא? לפי שקדושת המקדש וירושלים מפני השכינה ושכינה אינה בטלה. והרי הוא אומר 'השימותי את מקדשיכם', ואמרו חכמים אע"פ ששוממין בקדושתן הן עומדים. אבל חיוב הארץ בשביעית ובמעשרות, אינו אלא מפני שהוא כיבוש רבים. וכיון שנלקחה הארץ מידיהם, בטל הכיבוש ונפטרה מן התורה ממעשרות ומשביעית וכו'. וכיון שעלה עזרא וקידשה, לא קדשה בכיבוש אלא בחזקה שהחזיקו בה. ולפיכך, כל מקום שהחזיקו בו עולי בבל ונתקדש בקדושת עזרא השנייה, הוא מקודש היום, ואע"פ שנלקחה הארץ ממנו, וחייב בשביעית ובמעשרות על הדרך שביארנו בהלכות תרומה.

נושאי כליו של הרמב"ם תמהו על הבחנת הרמב"ם בהט"ז בין קדושה ראשונה דע"י כיבוש לקדושה שנייה דע"י חזקה, הלא עולי מצרים כבשו את הארץ וגם התנחלו בה, ובמה גרועה החזקה שהחזיקו עולי מצרים מהחזקה שהחזיקו עולי בבל? וז"ל הכסף משנה: "ותו בראשונה שנתקדשה בכיבוש וכי לא היה שם חזקה? אטו מי עדיפא חזקה בלא כיבוש מחזקה עם כיבוש? וצל"ע".

ביישוב קושיית הכסף משנה נלענ"ד בביאור הגדר של קדושת הארץ ע"י כיבוש או חזקה. כד נדייק נמצא, דמעיקר הדבר קיימת קדושה מהותית וסגולית לא"י הנובעת מההבטחה ומברית בין הבתרים, וכדאמרינן בגמ' ע"ז (נג, ב): "מכדי ירושה היא להם מאבותיהם, ואין אדם אוסר דבר שאינו שלו למה נאמר 'ואשריהם תשרפון באש'". אלא דלגבי החיוב במצוות התלויות בארץ קבעה התורה שקדושה זאת מותנית בכך שעם ישראל יקיים את אשר נצטווה, לכבוש את הארץ ולרשת אותה כעם הכובש את ארצו. ישנן שתי דרכים בכיבוש ארץ ע"י עם, האחת ע"י מלחמה והשנייה ע"י חזקה והתנחלות. בכך המשמעות של "כי תבואו אל הארץ" ביחס למצוות התלויות בארץ - תרו"מ, חלה, ערלה וכו'.

כד נדייק נמצא, דהגדר של חזקה ביחס לכיבוש הארץ אינו חזקת קניינים של אנשים בקרקע - נעל, גדר, פרץ, אלא חזקה ביחס לארץ המקנה לעם בעלות עליה ביישובה, בהפרחת שממותיה ובבנייתה.

דברי התורה שבתוכחה "ושממו עליה אויביכם" (ויקרא כו, לב), לרש"י ולרמב"ן, הם הברכה שבתוכחה - אין אומה ולשון שהצליחו ליישב את א"י, לא אחר גלות עם ישראל הראשונה ולא לאחר השנייה.

להאמור תתורץ לן שפיר תמיהת הכסף משנה. בספר נחמיה אנו מוצאים תיאור מהחורבן ומהשממה שמצאו עולי בבל בשובם לארץ. ברם, לגבי עולי מצרים נאמר בתורה. (דברים ו, י-יא):

והיה כי יביאך ה' אלוקיך אל הארץ אשר נשבע לאבותיך לאברהם ליצחק וליעקב לתת לך, ערים גדולות וטובות אשר לא בנית. ובתים מלאים כל טוב אשר לא מילאת, ובורות חצובים אשר לא חצבת כרמים וזיתים אשר לא נטעת, ואכלת ושבעת.

נמצא דבכיבוש יהושע את הארץ, הגדר של חזקה מבחינת יישובה והפרחת שממותיה, המשייכת את הארץ לעם היושב עליה, לא היה כלל.

קדושת עבר הירדן וסוריא

בכמה מקומות בש"ס מצינו מחלוקת תנאים לגבי קדושת הארצות הנקראות "כיבוש יחיד", שכבשו מלכי ישראל והוסיפו על א"י. הגדר של כיבוש יחיד הוא שלא היו שם כל ישראל ביחד כבכבוש יהושע שכבשוה לצורך כל ישראל, כגון סוריא שהיא ארם צובה, שכבשה דוד והוסיפה על ארץ ישראל.

לדעת התוס' (גיטין ח, א ד"ה "כיבוש יחיד") הגדר של כיבוש יחיד הוא שדוד כבשה לפני שנכבשה כל א"י: "סמוך לפלטורא שלך לא הורשת (פירוש - יבוס) שהיה סמוך לירושלים), ואתה הולך וכובש ארם נהרים וארם צובה?!"

בגיטין (ח, א) גרסינן:

בשלשה דרכים שוותה סוריא לארץ ישראל ובשלושה לחו"ל: עפרה טמא כחו"ל... ובשלושה לא"י: חייבת במעשר ובשביעית כא"י, והרוצה להיכנס לה בטהרה נכנס, והקונה שדה בסוריא כקונה בפרוארי ירושלים... חייבת במעשר ובשביעית כא"י, קסבר כיבוש יחיד שמייה כיבוש.

עוד בגיטין (מז, א) דנה הגמ' אם יש קניין לנכרי להפקיע מתרו"מ, ואמרין: "הכא במאי עסקינן בסוריא, וקסבר כיבוש יחיד לאו שמייה כיבוש, ואין הקדושה אלא מדרבנן".

הגר"ח מקשה להא דנקטינן דקדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבוא, והכל תלוי אם קידשו עולי בבל. ממה נפשך: אם לא קידשו עולי בבל את סוריא הרי בטלה הקדושה הראשונה. ואם קידשו עולי בבל את סוריא, הרי גם אם כיבוש יחיד לאו שמייה כיבוש - היא קדושה מכח הקדושה השנייה.

הרמב"ם בפ"ד מהל' שמיטה הל' כז כותב: "סוריא אע"פ שאין שביעית נוהגת בה מן התורה גזרו עליה שתהיה אסורה בעבודה בשביעית כארץ ישראל, כדי שלא יניחו א"י וילכו וישתקעו שם", דהרמב"ם נוקט דכיבוש יחיד לאו שמייה כיבוש. בהל' כח הוא כותב: "עבר הירדן שביעית נוהגת בה מדבריהם, וספיחי עבר הירדן וספיחי סוריא מותרין באכילה, לא יהיו ארצות אלה חמורין מא"י שהחזיקו בה עולי מצרים". הראב"ד משיג על הרמב"ם וכותב: "עבר הירדן מה היה צריך להביאו מק"ו, הרי לא החזיקו עולי בבל וכן סוריא".

בכסף משנה מתרץ השגת הראב"ד וכותב: "וי"ל דאין אנו יודעים אם כבשו עולי בבל קצת ארצות מעבר הירדן ומסוריא, שהיו בבית שני מלכים תקיפים, כמו שמצינו בינאי

המלך שכבש ששים עיר כדאיתא בקידושין". במשנה למלך (הל' כו) מקשה על תירוצו של הכסף משנה: "תינח סוריא, ברם הלא הרמב"ם כולל גם עבר הירדן, שהיא הייתה בכיבוש משה רבנו ויהושע, ואם נכבשה ע"י מלכי ישראל הלא היא כארץ ישראל!?"

לענ"ד אפשר ליישב שיטת הרמב"ם גם אם נניח שעבר הירדן וסוריא לא החזיקו בהן עולי בבל וכהנחת הראב"ד. דברי הרמב"ם יוסברו לן להא דהעלינו לעיל ביישוב קושיית הכסף משנה על הרמב"ם דהלא בכיבוש יהושע הייתה גם חזקה, ותירצנו דבכיבוש יהושע הייתה ארץ ישראל מיושבת ובנויה, אבל בעליית עזרא היה הכל שמם. להאמור אפשר להניח דבעת כיבושה ע"י דוד לא הייתה סוריא מיושבת, ולפי"ז למ"ד כיבוש יחיד שמיה כיבוש נתקדשה סוריא הן ע"י הכיבוש והן ע"י החזקה וקדושה זו קיימת, אלא דהרמב"ם נוקט להלכה דכיבוש יחיד לאו שמיה כיבוש, ורק מדרבנן היא מחוייבת בשביעית כדי שלא ישתקעו בה, ועל כן ספיחיה מותרין בק"ו. ברם, עבר הירדן הייתה מיושבת בעת כיבוש הארץ ע"י יהושע, ולא כבשוה עולי בבל ולא גזרו על ספיחיה מק"ו מקדושת הארץ.

לדרכנו מיושבת תמיהת הגר"ח שהבאנו לעיל, למאי נפק"מ אם כיבוש יחיד של סוריא שמיה כיבוש אם לאו, שהרי קדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבוא, והכל תלוי אם כבשוה עולי בבל. דלהא דהעלינו דבכיבוש סוריא הייתה גם חזקה, הרי סוריא נתקדשה הן ע"י הכיבוש והן ע"י החזקה. ושפיר נפק"מ אם כיבוש יחיד שמיה כיבוש; דגם אם בטל הכיבוש קדושתה קיימת מכח החזקה שאינה בטלה, ולכן גם אם לא כבשוה עולי בבל קדושתה קיימת.

לסיום דסוריא

נמצינו למדים בעניין סוריא ועבר הירדן:

א. סוריא נתייחדה הן ע"י כיבוש והן ע"י חזקה, ולהא דנקטינן כיבוש יחיד לאו שמיה כיבוש הרי דלא נתקדשה כלל, וחיובה לגבי שביעית מדרבנן למנוע עזיבת הארץ, כשם שגזרו על סוריא טומאה כמו חו"ל.

ב. לעומת זאת, ארץ סיחון ועוג נתקדשה ע"י יהושע בכיבוש מלחמה, אך לא נתייחדה בחזקה בכיבושה ע"י יהושע, וגם לא ע"י עולי בבל שלא התנחלו בה. מסתבר שקדושתה מדרבנן לגבי תר"מ ושביעית כסוריא, שלא תהיה מוקד לעזיבת הארץ וגם עקב קדושתה בעבר, ומיושבת קושיית הראב"ד.

